

KUR'AN'DA SORU KALIPLARI VE METAFORLAR

Behlül TOKUR(*)

ÖZ

Bu makale Kur'an ayetlerinin metaforlar ve soru kalıplarına göre insanlarla nasıl iletişime girdiğini konu almaktadır.

Makale bilinci yeniden harekete geçirmede ve bireyin bilinçaltında saklı olan bilgilere ulaşmada Kur'an ayetlerinin nasıl kurgulandığına yer vermekte ve bu bağlamda dil bilinç ilişkisi üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Kur'an, Dil, Bilinç, Metafor, Soru kalıpları.

ABSTRACT

Metaphors and Questions Patterns in Quran

This article discusses how Quran verses communicate with people according to metaphors and questions patterns.

The article gives place to informations about how Quran verses are organised in terms of reactivating the conscious and achieving to the informations of individual that is hidden in their subconscious by using metaphors and question patterns, so the article also focuses on the relationship of language and conscious.

Keywords: Communication, Quran , Language, Conscious, Metaphor, Question patterns.

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi. (e-posta:behlultokur@hotmail.com)

Giriş

Dil oluşturma yetisi, insan varoluşunun temel koşulu, varlığı ile eş zamanlı bir olgudur.¹ Dil, mefhumlara sembol olması yönüyle, insana düşünce ameliyesinde sembolik yolla bütün mefhumları elde etme olanağı vermektedir. Böylece bu durum bilgiyi elde etmede, ilimleri ve muhtelif sanatları öğrenmede insanın ulaştığı göz kamaştırıcı gelişmeyi gerçekleştirmesine yardımcı olmuştur.²

Dil vasıtası ile insan, çeşitli kavramlar üzerinde geçmiş ve geleceği düşünerek zaman ve mekan sınırlarını aşabilir. Bu yönüyle dil, hayallerin ve sezgisel güçlerin de mimarı olarak karşımıza çıkar. Ancak, en önemlisi “dil” olmadan insana özgü bilincin de var olmayacağı, -yani açığa çıkamayacağı- dil ve bilincin ayrılmaz bir bütün oluşturarak süreç içerisinde sürekli etkileşime girerek geliştiğidir.³

Bilinç, temelde farklılaşma ve karşılaştırma eylemlerinden doğar. Birey uyuduğunu ancak uyandığında anlayabilir. Bilinç halinin gerçekleştirdiği karşılaştırmalar dünyasından önce, farklılaşmaların olmadığı bir teklik dünyası vardır. Bu dünyada bilincin öznesi ve nesnesi aynı şey olduğundan, tam bir bilinçten bahsetmek mümkün değildir. Yeni doğan bir bebek herhangi bir dünyaya sahip değildir ve kendisi bütün varoluşu ile dünyasını oluşturur. Bebek henüz “kendim” diyebileceği bir bilinç mekanizmasına sahip olmadığı için - ki bu mekanizma zamanla bebeğin zihinsel süreçlerinin olgunlaşmasıyla ortaya çıkacaktır - o kendisini oluşturan biyolojik süreçlerin bütününden ibarettir. Ancak daha sonra zihinsel olgunlaşma neticesinde “ben” ve “ben olmayan” süreçler ortaya çıkar. Böylece birey, dil yeteneği ile kendisini ve dış dünyayı adlandırmaya ve tanımlamaya başlar.⁴

Dil çok güçlü bir olgudur. İnsanoğlu bir şey duyduğunda, ona genelde bir anlam verme uğraşı içerisine girer. Karşılık vermeme gibi bir durum çoğu kez söz konusu bile olamaz. Bu yüzden NLP (Neuro Linguistic Programing – Nörolojik ve Dilsel süreçlerin Programlanması-), değişim ve gelişimde dil kalıplarının önemle üzerinde durur.

Kur'an'da dil kalıplarının NLP çerçevesinde ele alınıp inceleneceği bu makalede, metaforların ve soru kalıpların ayetlerde nasıl kullanıldığınıyla ilgili kısa ve öz değerlendirmeler yapılacaktır.

1 Akarsu, Bedia, *Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılâp Yayınevi, byy., 1998, s. 16.

2 Necati, M. Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, çev. Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, Ankara, 2004, s. 130.

3 Dökmen, Üstün, *Var Olmak Gelişmek Uzlaşmak*, Sistem Yay., İstanbul, 2005, 14. baskı, s. 89.

4 Şahin, Abdullah, *Kişilik Gelişimi ve Din Eğitimi, İslamiyat*, 1998, c: I, s: 2, s. 65-66.

Kur'an'da Metaforlar

Konuşan daima dildir ve dilin dili de metafordur. Dilin dilinin metafor olduğu, metafor kelimesinin yapısına bakarak anlaşılabilir. Grekçe 'metaphore'den gelen metafor kelimesi, meta: öte ve phrein: taşımak kelimelerinden mürekkeptir ve bir yerden başka bir yere götürmek anlamına gelir.⁵

Söz konusu ifadeler arasında doğrudan bir bağlantı bulunmayabilir; fakat anlamların birbirlerini çağrıştırmaya özelliklerinin veya aralarında paralelliklerin bulunması gerekir. Sözelimi Tanrı, vezir metaforu ile değil de padişah metaforu ile anlatılır.⁶

Metafor bir forma en az iki içeriğin sığdırılmasıdır. Bu ise, lafzi anlam ile figüratif anlam arasında çözümü zor bir bulmaca yaratır. Metafor, metaforik bir ifadedeki bu iki anlam arasındaki gerilimin sonucudur. Metaforu meydana getiren işte bu iki yorum arasındaki çatışmadır. Metaforik yorum, lafzi yorumun bu çelişkide kendini imha edilmesiyle vücut bulur. Bu lafzi yorumun kendini imhası veya kelimenin anlamının geçirdiği dönüşüm sayesinde yaşanan anlam genişlemesi, lafzi yorumu tümüyle manasız ve gereksiz kılar. Bu sebeple, bir metafor, metaforik ifadenin lafzi olarak yorumlanmasının artık mümkün olmadığı bir noktada ortaya çıkabilecek bir yorum boşluğunu doldurur.⁷

20.yüzyıldaki metafor çalışmaları ve özellikle de Lakoff ve Johnson'un 1980 yılında yayınladıkları *Metaphors We with Live by* isimli eserle ortaya koydukları ve "Çağdaş Metafor Teorisi" olarak anılan teori, günümüzde metafor kavramını, disiplinler arası uygulamalarla biliş/zihin(cognition) ve bildirişim (communication) çalışmalarının merkezine yerleştirmiştir.

Bilişsel anlambilim (cognitive semantics) alanındaki çağdaş metafor teorisine göre metafor sadece dilde değildir; düşünmede ve eylemde kullandığımız kavramsal sistemimizin temelde metaforik bir doğası vardır. Yani çağdaş metafor incelemesi, metaforu bir düşünce malzemesi, insan kavrayışının bir şekli olarak ve sadece bir söz figürü değil, aynı zamanda bir 'düşünce figürü' olarak da görür. Lakoff ve Johnson kavramsal metafor (metaforik kavram, bilişsel metafor) ile dilsel metaforu (metaforik ifade) birbirinden ayırmıştır. Kavramsal metaforlar soyut fikirlerdir. Mesela "Vakit nakittir" bir kavramsal metafordur; yani insanlar zamanı para ile birlikte kavramlaştırmıştır. Bu tip

5 George, Lakoff- Mark, Johnson, *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil*, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yay., İstanbul, 2010, s. 11.

6 Çiçek, Hasan, "Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlana'nın Mesnevisinde Metaforik Anlatım", *AÜİFD*, 2003, c: XLIV, s:1, s. 294.

7 Lakoff, Johnson, s. 12.

metaforlar, dünyayı kavrayış şekli ile ilgilidir. Dilsel metaforlar ise bu soyut fikirleri gerçekleştiren, hayata geçiren, dildeki ifadelerdir. Mesela “Vaktini iyi harcamalısın” sözü, “Vakit nakittir” kavramsal metaforunun dildeki bir örneğidir; bir dilsel metafordur. Bir başka deyişle dildeki metaforik ifadeler, metaforik kavramların yüzeydeki bildirimleridir.⁸

Daha çok edebi sanat olarak görülen metaforik anlatımın değişik alanlarda değişik kişiler tarafından rağbet edilen bir ifade yöntemi olduğu söylenebilir. Pythagoras’ın insanın ömrünü ‘mevsim’⁹ metaforuyla anlatması; yine Platon’un ünlü Mağara benzetmesi¹⁰; İbn Miskeveyh’in, insan ruhunu anlatmak için ‘avcı’¹¹ metaforunu kullanması dikkat çeken metaforik anlatımlardır. Freud’un bilinç dışı kavramını açıklamak ve onun bilinç ile olan ilişkisini göstermek için, bilinç dışını bir bekleme odasına ve bilinci de kabul odasına benzetmesi; bu iki oda arasındaki geçişleri sağlayan kapıyı da direncin ta kendisi olarak nitelemesi de psikoloji bilimi açısından ilginç metaforik anlatımlardır.¹²

Mevlana’nın en temel eseri olan Mesnevi’nin anlatım biçimi de metaforiktir. Mevlana bu durumu “Mesnevi’yi yayılmış bir mera haline getir, örneklerinin suretlerine can ver!” şeklinde ifade etmektedir.¹³ Mevlana “Tanrı bile hikayeler söylemekte, misaller getirmektedir.” diyerek Kur’an ayetlerinde de bu ifade tarzına önem verildiğini ve bir yöntem olarak kullanıldığını örneklerle anlatır. Bu örneklerden biri Bakara suresinin 26. ayetidir:

“Şüphesiz yok ki Allah, bir sivrisineği hatta ondan daha küçük bir şeyi örnek getirmekten kaçınmaz. İmana ermiş olanlara gelince, onun Rablerinden gelen bir hakikat olduğunu bilirler. Hakikati inkara şartlanmış olanlar ise, ‘Bu örnek ile Allah ne demek istiyor acaba?’ derler. Bu yolla Allah, birçoğunu saptırırken birçoğunu da doğruya yöneltir, fakat fasıklardan başkasını saptırmaz.” Mevlana, mesnevisinde bu ayeti, kendi anlatım tarzına kanıt olarak kullanır.¹⁴

NLP’deki kullanımıyla ise metaforlar, hikayeleri, karşılaştırmaları, deyimleri ve benzetmeleri kapsar.¹⁵ ‘İletişim, ortaya çıkardığı tepkide yatar’

8 Lakoff, Johnson, s.29-35., <http://www.nt.armstrong.edu/METAPHOR.htm>

9 Keklik, Nihat, *Felsefede Metafor*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 8-12.

10 Platon, *Devlet*, çev. S. Eyüpoğlu, İstanbul, 1980, s. 199- 200.

11 İbn Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayalıoğlu, Ankara, 1983, s. 54-55

12 S. Freud, *Psikanalize Giriş*, Çev. G. Koptagel- İlal, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., İstanbul, 1982, s. 50.

13 Mevlana, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, İstanbul, 1991, VI, 55.

14 Mevlana, *Mesnevi*, V, 205.

15 O’connor, Joseph *NLP’nin İlkeleri*, çev. Demet Uyar Gezerler, Sistem Yay., İstanbul, 2003, 3. baskı, s. 142.

varsayımından hareketle NLP, insan iletişiminin zor alanlarında mesajı etkili bir şekilde iletebilmeyi sağlayan metaforlar üzerinde önemle durur. Çünkü metaforlar, duyguları uyandırabilir ve harekete geçirip değişmeleri için insanları motive edebilirler. Metaforlar ne kadar duyumsal ve hatırlanabilir olursa dinleyici ve okuyucunun motivasyonu o kadar kuvvetli olur.¹⁶

Metaforlar herhangi bir şeye, hızlı ve kolay anlaşılabilir bir anlam yüklemeye yardımcı olduğundan iletişime etkinlik kazandırma yönünden oldukça güçlüdürler. Bir resim binlerce kelimeyi boyadığı gibi metaforlar da iletişimde dilsel bir resim sunarlar.

Metaforlar beynin sağ lobunu harekete geçirerek, soyut dil örneklerinin tersine, hayali uyandırabilir ve kolayca görsel veya duyularla ilgili bir imaja dönüştürebilir. Dolayısıyla metaforlar, dikkat çekmede, zihinsel direnci kırmada, canlı hatıralar oluşturmada, derin bir kavrayış elde edip problemleri belirlemede ve duyguları ortaya çıkarmada anahtar görevi görebilir.¹⁷

Farkında olsunlar ya da olmasınlar, insanların birçoğu için metaforlar bir düşünce biçimidir. Yaşamı bir gül bahçesine, iş yerini savaş alanına, boş zamanları ıssız bir dehlize benzetmek, bireyin o an içinde bulunduğu duygu yoğunluğunu haliyle etkileyecektir. Bunun içindir ki metaforlar, dikkatlice oluşturulup sunulduğunda aydınlatıcı ve güçlendirici, sorumsuzca kullanıldığında ise zararlı ve rahatsız edici olabilir.¹⁸ Metaforlar semboldür ve sembol oldukları için duygusal yoğunluğu normal kelimelerden daha hızlı ve daha net biçimde yaratabilirler.¹⁹

Kur'an'da metaforik yapılara bakıldığında, hemen her ayette bir şekilde metaforik yapılara rastlamanın mümkün olduğu görülebilir:

*“Allah'tan başka dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümceğin yuvasıdır. Keşke bilseler.”*²⁰

Görüldüğü gibi, metaforik bir kullanımla, ayette geçen durum ve o durumun meydana getirdiği hisler ile tablo karşı karşıya getirilmekte, böylece insana üçüncü bir şık verilmemektedir. Bu iki olgu, hayal ve canlandırma yoluyla insanın bilinçaltına giriş yaparken, bu olayın ortaya çıkardığı zayıf-

16 Alder, *NLP El Kitabı*, s. 293.

17 Alder, *21 Günde Nlp*, s. 195.

18 Knight, Sue, *Uygulamalarla NLP*, çev. İpek G. Taffe, Sistem Yay., İstanbul, 2001, s. 64-65.

19 Robbins, Anthony, *İçindeki Devi Uyandır*, çev. Belkis Çorakçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 286.

20 Ankebut, 29/41.

lık, güçsüzlük ve gerçek güç duyguları ile de yavaş ve yumuşak bir şekilde adeta insan ruhuna işlenmektedir. Allah'ın yanı ve örümceğin evi... Bilinçaltına yerleşen bu iki olguya bilinç bir şekilde, olumlu veya olumsuz bir cevap vermekle karşı karşıya bırakılmaktadır.

Yine bu ifade, açıkça bilinmeyi, bilinen ortama çıkararak bir teşbih-tir. Burada her iki taraf (Allah'ın dışında edinilen dostlar ve örümcek yuvası), kendisine dayanılıp güven duyulan zayıf ve temelsiz olması noktasında birleşmişlerdir. Burada Allah'tan başkalarına tapmak ve onlardan menfaat ummak manevi; örümceğin sıcak, soğuk ve yağmurdan korunmak için yaptığı yuva ise maddi bir kavramdır. Allah, kendi zatının dışında, faydalarını umarak birtakım taş ve insan putları edinen kişinin durumunu, kendisini sıcaktan, soğuktan ve yağmurdan koruyacak bir yuva yapan örümceğin formundan seçerek sunmaktadır. Kısaca, benzeyen ve benzetilen arasındaki ilgi bağı şudur: Kendisine kulluk etmek için bir yaratıcı arayanların durumu, sağlam bir yapı yapmak için kuvvetli halatları bulunan kimsenin durumu gibidir. Ne var ki onlar, kulluğu Allahın dışındakilere yönlendirmeleri sebebiyle, sağlam yapı malzemelerine sahip olsalar da, bu malzemeleri zayıf bir temel üzerine inşa eden ve bu yüzden malzemelerinin kuvvetinden yararlanamayan kimse gibi olmaktadır.²¹

Dünya hayatının kısalığını anlatan aşağıdaki ayet de metaforik kullanım açısından ilgi çekicidir.

*"Onlara, dünya hayatı misalinin tıpkı şöyle olduğunu anlat: Gökyüzünden indirdiğimiz su ile yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır, ama sonunda rüzgarın savuracağı çer çöpe döner..."*²²

Dünya hayatının uzun boylu şeridi, bu kısa cümlelerle ifade edilir. Gökten önce su gönderilir, su toprağa kavuşur, bitki yetişip olgunlaşır ve nihayet sonunda rüzgarda savrulması anlatılır. Bunun ötesinde tali derecede kalan aşamalar hariç bitki hayatının aşamalarından geriye hiçbir şey kalmaz.²³ Ayette yıldırım gibi geçen bu hız, zihinde canlanarak bilinçaltına giriş yaparken, bilinç bu hıza ve manzaraya bir anlam vermek durumuyla baş başa bırakılır.

Kur'an'ın böyle bir benzetme metodu uygulamasındaki hikmet, insanın her şeyden önce hisseden bir varlık olmasının yanı sıra, somut kavramları soyut kavramlardan daha iyi idrak edip değerlendirebilmesi olabilir. Hem

21 Çağıl, Necdet, *Kur'an-ı Kerim ve Kitab- Mukaddes*, Araştırma Yay., Ankara, 2005, s. 26-27.

22 Kehf, 18/45.

23 Kutup, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdlar*, Çev: Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul, 1992, s. 159.

temsili anlatım, etkileme ve hazmettirme bakımından mesajı sunmanın en etkin ve ideal yoludur. Kur'an, bazen geçmiş toplumların haberlerine dair, bazen zamanın geneline serpiştirilmiş olan mevcut realitelerle ilgili bir takım teşbihlerde bulunurken, ya açıkça müşahade edilemeyen, ya da künhüne tam vakıf olunamayan bazı tarihi ve tabii olayları, görsel dünyada bizzat yaşayıp müşahade edilen maddi olgularla irtibatlandırarak şekilde sunmaktadır.²⁴

*“İnkar edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki; susayan onu su zanneder. Nihayet ona vardığında orada -su namına- herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanı başında (inanmadığı, kendisinden sakınmadığı) Allah'ı bulmuştur.”*²⁵

Kur'an'da metaforik yapılarla ilgili en çarpıcı açıklamalar, kıssalardır. Bi-rey, kıssalarla ilgili pasajları okurken anlatılan olaylardan kendi hissesine ne düştüğüne yoğunlaşır ve bu pasajların ilk muhataplarının ruh dünyalarında ne gibi değişiklikler yarattığını tasavvur edebilir.²⁶

NLP'de kıssalar önemli yer tutar. Dinleyicinin aksi takdirde ulaşamayacağı kaynakların kilidini iyi şekillendirilmiş kıssalar açabilir. Böyle bir kıssa zihni uyarır ve hızlı bir şekilde bilinçaltına giriş yapar. Böylece, bireyin o andaki bilinç durumu kolayca dağılabilir. Dolayısıyla zamansız eleştiri ve rasyonelleştirme zihinden uzaklaşır.²⁷

Kur'an'da da kıssalar, bu çerçevede etkileyici bir dille anlatılmıştır. Öyle ki, Kur'an'ın ifade tarzı, kıssayı adeta tasvirlerle canlandıran bir fırça ile ele alır. Sunduğu tüm sahneleri ve manzaraları bununla sergilediğinden, kıssa, meydana gelen bir olaya, akıp giden bir sahneye dönüşür. Ne rivayet edilen bir kıssa, ne de geçmiş bir olay olarak algılanmaz. Kıssanın sahnelerindeki bu tasvir, çok renklidir. Biri sunuluşun ve canlandırmanın kuvvetinde kendini gösterirken, diğeri duyguları ve tepkileri canlandırmada kendini ortaya koyar. Kimisi de kişilikleri ortaya koymada belirginleşir. Gerçekte ise bütün bu edebi dokunuşlar, kıssaların sahnelerinde bir bütün olarak yer alırlar. İşte bu noktada sözün açıklayamadığını örnekler açıklayabilmektedirler.²⁸

Kur'an, kıssalarda ve hatta tek bir kıssa içinde, tarihçilerin kronolojik sıralamasına, cümlelerin dizilişleri ve onların olaylara göre sıralanmasında, yazarların metoduna bağlı kalmamıştır. Kur'an, kıssalarda kalpleri büyüleyen, düşüncüyü derhal harekete geçiren, ibret alınması için benliği sarsan

24 Çağıl, s. 22.

25 Nur, 24/29.

26 Özsoy, Ömer, Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay., Ankara, 2005, 11. baskı, s. 673.

27 Alder, *NLP El Kitabı*, s. 410.

28 Kutup, s. 232.

bir üslup ile cümleleri dizmektedir. Dolayısıyla Kur'an kıssalarında anlatılan tarihsel olaylar duygusal bir biçimde sıralanmış, insanları gayrete getirme ve onların benliklerini harekete geçirme amacına uygun olarak bina edilmiştir.²⁹ Böylece kıssalar, bir anlatım ve betimleme olmaktan çok, bir takım yüce gerçekliklerin kendileri vasıtasıyla kavranıldığı, bir tür uygulamalı tarih ve insanlık dersine dönüşür. Hiçbir olay, hiçbir savaş, hiçbir yokoluş sahnesi, hatta cennet ve cehenneme dair hiçbir konu, sırf kendisi için anlatılmaz; lirik ve pastoral sunumlar halinde, insanda bir takım kıpırdanımlar ve değişimler hedeflenir. Bazen ahlaki bir tavır ve hayat biçimi hedeflenirken, kimi zaman, olumlu ya da olumsuz tarih sunumlarından sonra, insanlık için evrensel değeri olan bir takım bireysel, toplumsal; hukuki, mali değerler takdim olunur. Böylesi bir üslup içinde, ruhi, insani ve dünyevi değer kümeleri, yaşanan insanlık şemasındaki yerlerini alır.³⁰

Kur'an bazen de olaya ve olayın meydana gelme zamanına işaret eden formu bir tarafa bırakıp, meseleyi gözler önüne seren başka bir form kullanmıştır ki, burada sanatsal bir canlandırma (dramatize) bulunmaktadır:

'İnsanların tümü Allah'ın huzuruna çıkarlar. Ezilenler, ezenlere 'Doğrusu biz size uymuştuk. Şimdi, Allah'ın azabından bizi kurtarabilir misiniz?' derler. Onlar ise, 'Allah bizi doğru yola koysaydı, biz de sizi doğru yola iletirdik. Artık sızlansak da sabretsek de bizim için birdir. Çünkü kaçacak bir yerimiz yoktur.' Derler.

*İş bitirilince şeytan da diyecek ki: 'Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim, ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O halde beni kınamayın kendinizi kınayın. Artık ben siz kurtaramam siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu tüm zalimleri çok can yakıcı bir azap beklemektedir.'*³¹

Bu ayetlerde ahiret hallerinden biri tasvir edilmekte; mustaz'afklar (ezilmiş halk tabakası) ile müstekbirler (toplumun ileri gelenleri, ezenler) ve şeytan ile ona tabi olanlar arasındaki tartışma anlatılmaktadır. Bu olaylar zaman yönünden henüz vuku bulmamıştır. Rasyonel mantık, olay için vuku bulmayı gerektiriyor ise, bu tablonun geleceği işaret eden formula tasvir edilmesi gerekir. Oysa Kur'an, olayın meydana geldiği biçimi (mazi kipini) tercih etmiştir. Dolayısıyla Kur'an, bu tablo ile akideye dair bir şeyi veya ahirette ezilenler ile ezenler, şeytan ile insanlar arasında meydana gelecek bir diyalogo-

29 Halefullah, M. Ahmed, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 165.

30 Kılıç, Sadık, *Kur'an: Dildeki Sonsuz Mucize*, Gelenek Yay., 2003, s. 56.

31 İbrahim, 14/21-22.

ğu öğretmeyi, sonuçta insanların bazı hakikatleri bilmelerini ve inanacakları öğretileri öğrenmelerini hedeflemekte; buna mukabil Kur'an insanlara, ahret gününde onları bekleyen, hesaba çekilme, sorumlu tutulma, yargılanma v.s. hususları göstererek, onların benliklerini ıslah etmeyi istemektedir. Kur'an bu sonuca eşsiz bir edebi metod ve bunu takip eden duygusal etkilemeler ve psikolojik reaksiyonlar ile varmaktadır.³²

Kur'an'da Soru Kalıpları

Sorular, bilinçaltında saklı olan anlamların ortaya çıkmasında ve bilinci etkin olarak harekete geçirmede, yalın ifadelerden çok daha güçlüdürler. Birey, herhangi bir soruya cevap vermese veya o soruyu düşünmemeye çalışsa dahi, bir takım zihinsel süreçlerin etkisinde kalabilmektedir. İşte bu sorgulayıcı etki, duyumsal arayışı teşvik etmekte ve değişme bilinçli ve etkin bir şekilde gerçekleşmektedir.³³

Birçok anlam, düşünceden dile, derinden yüzeye doğru seyahat ederken bir yerde kaybolma eğilimindedir. Sorular, bu kaybolan, müphem veya silik bilgileri aydınlatılabilir ve ortaya çıkarılabilir. Geriye kalan dil de kişinin zihninde beliren şeyi daha yakın bir şekilde yansıtabilecek ve karşılıklı anlayış ile daha iyi bir iletişim olanağı sağlayacaktır.³⁴

Sorular bir düşüncenin sonuca dönüştürülmesine yardımcı olabilir. Dikkatlice seçilmiş bir soru, dinleyicinin düşünme süreçlerini hareketlendiren en etkili iletişim unsurlarından biridir.³⁵

Kur'an diliyle, "*Ey insan! Kerem sahibi Rabbine karşı seni ne aldattı?*"³⁶ gibi bir soruya bilinç çoğu kez cevap veremezlik edemez. Kendi hayrına veya şerrine, bu soruya bir anlam vermek durumuyla baş başa kalır. Bu tip sorular, NLP'de meta model (belirsiz ve bozuk dil kalıplarını daha belirgin hale getiren soru kalıpları) sorular olarak adlandırılır. Bu tip sorularla derinlerde gizli kalan anlam gün yüzüne çıkmaya çalışır. Böylece birey, zihninde olan şeyi daha açık bir şekilde ifade etme durumunda kalır.

Yine sorular, iletişimin anlamını kaydıran atlamaları, çarpıtmaları ve genellemeleri sorgulayarak bireyi yeni çözümler bulmaya, yeni seçenekler oluşturmaya yönlendirerek, iletişimi etkin kılma yolunda önemli bir işleve sahiptir.³⁷

32 Halefullah, s. 169-170.

33 Alder, *NLP El Kitabı*, s. 410.

34 Alder, *21 Günde NLP*, s. 182.

35 Knight, s. 56.

36 İnfitar, 82/6.

37 Knight, s. 61.

“Allah kuluna kafi değil mi? Ama seni, O’ndan başka (kulluk yaptıkları hayali ilahlar) ile korkutuyorlar! ...”³⁸

Ayette geçen ‘O’ndan başkası yalnız sahte ilahlara bir atıf olmayıp aynı zamanda yaşayan ya da ölmüş olan azizlere/velilere, gündelik zihinlerin karizmatik nitelikler yüklediği bazı soyut kavramlara - servet, iktidar, sosyal statü, ulusal veya ırksal üstünlük, insanın kendi kendine yeterli olduğu düşüncesi vb.- ve nihayet, insanların düşünce ve isteklerine hakim kılınan bütün düzmece değerlere bir atıftır.³⁹ Dolayısıyla, ayetin başındaki soru zihnin bütün bu sahte ilahları atlmasına veya çarpıtmasına izin vermez. Ayet, “Allah kuluna kafi değil mi?” diye seslenerek, zihnin bu süreçler karşısında toparlanmasına ve doğru cevabı bulup ona göre davranışlarını düzenlemesine ışık tutar.

Aynı yöntem felsefede de bulunmaktadır. Nitekim ilk çağ filozoflarından Sokrat da, yine benzer şekilde soru kalıplarını kullanarak insanların bilinçaltında saklı olan bilgilere ulaşmayı amaçlamıştır. Sokrat bu yöntemi kullanırken iki farklı yol izlemiştir:

“Başlangıçta karşısındakine en yakın olan yönden, çalışma konusundan veya meşguliyetinden yola çıkar ve ondan çalışmasının niteliği ve amacı hakkında kendisini aydınlatmasını rica eder; arkasından sorusuyla karşılaşan kişiye, dolambaçlı soruşturmalarla, onun bilme iddiasında bulunduğu şeyi, aslında bilmediğini ve bundan dolayı kendisinden de az bildiğini göstermeye çalışırdı. Buna Sokrat’ın ironisi derlerdi. Fakat bilgisizliğini anlayarak utanıp konuşmayı uzatmaktan korkmayanları, ciddi bir sohbet vadisine yönlendirerek; olguların karşılaştırılmasıyla aranılan şeyin kavram halinde sabit bir ifadesine varıncaya kadar, adım adım ileri giderek karşısındakinde henüz uyumakta olan düşünceleri ortaya koymaya çalışırdı. Bu yöntem ise doğurtma ustalığı denirdi.”⁴⁰

Sokrat’ın ironi yönteminin kullanımıyla ilgili belki de en güzel örnekleri Kur’an’da Vakıa süresinde görmek mümkündür:

“Attığınız o tohumu hiç düşündünüz mü? Onu yaratan siz misiniz, yoksa Biz miyiz onun yaratılış kaynağı?”⁴¹

“Toprağa ektiğiniz tohumu hiç düşündünüz mü? Onu büyütüp yeşerten siz mi siniz, yoksa Biz miyiz onun büyüüp yeşermesinin sebebi?”⁴²

38 Zümer, 39/36.

39 Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., 2000, s. 945.

40 Çetinkaya, Bayram Ali, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, İnsan Yay., İstanbul, 2010, s. 132.

41 Vakıa, 56/57-58.

42 Vakıa, 56/63- 64.

“Hiç içtiğiniz suyu düşündünüz mü? Siz mi onu bulutlardan indirdiniz, yoksa Biz miyiz onun yere inmesini sağlayan?”⁴³

Ayetlerde geçen sorular, insanın kendisi ve en temel ihtiyaçlarıyla ilgili olup; adeta her gün gördüğü, tattığı, dokunduğu bu kadar önemli şeyleri önemsizmiş gibi algılayıp bunlar üzerinde kafa yormayan, bunların arkasındaki ince, üstün ve muazzam sistemi görmezden gelip Yaratıcıyı unutan insanlara biraz ironi yoluyla sunulmaktadır.

Yine Sokrat'ın doğurtma yöntemine, Kur'an'ın Allah tasavvurunu anlatırken izlemiş olduğu yol örnek verilebilir. Kur'an başlangıçta doğrudan doğruya “Allah vardır” önermesini kullanmaz. Bunun yerine bu önermeyi zihinlerde inşa etmek ve yeniden doğurtmak için zihni zorunlu olarak “Allah vardır” önermesine götürecektir dolaylı ve diyalektik sorularla muhatabına seslenir:

“Peki kimdir, gökleri ve yeri yaratan ve sizin için gökten su indiren? Öyle bir su ki, onunla, sizin bir tek ağacını bile yetiştiremeyeceğiniz görkemli bağlar, bahçeler yetiştiriyoruz! Allah'la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi?... Peki kimdir, yeryüzünü yerleşmeye uygun bir yer haline getiren ve vadilerden dereler, ırmaklar akıtan ve onun üzerine sağlam dağlar yerleştiren ve iki büyük su kütlesi arasına bir engel koyan? Allah'la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi?... Peki kimdir, kendisine başvurduğunda darda kalmış olanın darına yetişen, kötülüğü gideren ve sizi yeryüzüne mirasçı kılan? Allah'la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi?... Peki kimdir, karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulamamanızı sağlayan ve rüzgarları rahmetinin önünden müjdeci olarak gönderen? Allah'la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi?... Peki yaratılışı ilk defa başlatan ve sonra da onu aralıksız devam ettiren yenileyen kimdir? Ve kimdir sizi yerden ve gökten rızıklandıran? Allah'la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi?...”⁴⁴

Sonuç

Bireyin zihinsel dünya modelinin oluşumundaki temel faktörlerden biri olan dilin, aynı zamanda bireyin algılama ve tepkileri üzerinde de önemli ölçüde etkileri bulunmaktadır. Nitekim insan neslinin gelişimi içinde onu diğer canlılardan ayıran ve bilinçliliğin en temel enstrümanı olan dil için Freud şöyle demiştir: “Başlangıçta kelimelerle büyü aynı şeydi ve hatta kelimeler, bugün de aynı sihirli gücü sürdürmektedir. Kelimeler aracılığıyla herhangi birini dünyanın en mutlu veya en kederli insanı haline getirebiliriz. Her zaman ve her yerde kararlarımızı, yargılarımızı, inançlarımızı belirleyen ve etkileyen yine o kelimelerdir.”⁴⁵

43 Vakıa, 56/68-69.

44 Neml, 27/60-61.

45 Dilts, Robert, *Dil İllüzyonları*, çev. A. Volkan Çubukçu, Türkiye İş Bankası Yay., 2009, s. 19.

Dil ve beyin arasında önemli bir ilişki vardır. Dili yönlendiren ve yönen beyindir; bununla birlikte dil de beyni yönlendirmektedir. Bazen dilin yanlış kullanılması beyinde yanlış temsillerin oluşmasına, bu da kullanılan dilin oluşturmuş olduğu bu temsillerin, yine yanlış düşünce ve davranışların kaynağı olmasına sebep olabilmektedir. Bireyin, kullandığı veya duyduğu kelimeler, işaretler ve semboller ile bunlara yüklediği anlamlar, bireyin duyguyu, düşünce ve davranışlarını oluşturur. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar, içsel ya da çevreyle iletişimde kullanılan dil ile doğrudan ilgilidir.

Kullanılan kelimeler anlam ve duygu içerirler. Dolayısıyla kelimeleri kullanım tarzı, bireyin neleri düşündüğünü ve nasıl düşündüğünü etkileyecektir. İşte dil denilen şeyin mucizelerinden biri de budur. Dili mucizevi kılan ise metaforlardır.

Metaforlar gündelik hayatta sadece dilde değil, düşünce ve eylemde de oldukça yaygındır. Bireyin algıladığı şeyi, dünyada yolunu bulma tarzını ve diğer insanlarla ilişki kurma biçimini kavramlar yapıya kavuşturur. Kavram sisteminin büyük ölçüde metaforik olduğunu ileri sürmek ise, düşünme tarzını, tecrübe edilen şeyi ve her gün yapılan eylemleri metaforik bir sorun haline getirebilir.

Kur'an'ın insanları aciz bırakan (muciz) dilinin, mucizevi olması algısının yanı sıra Kur'an'daki dil kalıplarının kullanılış tarzının da insanların duygu, düşünce ve davranışlarını yönlendirmede etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle Kur'an'ı anlamak ve yorumlamak için çok iyi bir arapça bilgisi, tarihsellik vb. kıstasların yanında belki de en önemlisi insanı ve onun doğasını bilmektir.

İnsanın varoluşunun evi dildir. Bu anlamda dini metinde de insanın var oluş gerçeğini hemen onun beyan yeteneğiyle yetke kılındığı izler:

*“İnsanı yarattı. Ona beyanı öğretti.”*⁴⁶

Dolayısıyla Kur'an'a göre insanın insanlaşma süreci onun dil yeteneğinde gizlidir. Başka bir ifadeyle insanın kendi öznel varoluşunun dışı açılımı (tebeyyün), kuvveden fiile çıkması onun kullandığı dil kalıpları çerçevesinde gerçekleşir. Bu bağlamda varoluş – dil; insanın varlığa çıkışı (tebeyyün) – insanın düşünme ve düşündüklerini ifade etme yetisi (beyan) karşılıklı bir etkileşim içerisinde. İnsanın yaratılışı onun dil yeteneğini zorunlu kılmış, dilin bilfiil kullanımı ise insanın yaratılışında saklı bilkuve varoluşun açığa çıkması (tebeyyün) sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda “Tanrı insanı dili üzerine yaratmıştır.” denilse yerindedir.

46 Rahman, 55/3-4.

Sonuç olarak kainatın özne varlığı olan insanı bilmeden bir dini metni hatta din olgusunun kendisini bilmek ve anlamak mümkün gözükmemektedir. İnsanı anlamak için de dil olgusunu, Kur'nın ifadesiyle "Beyan yeteneği"nin doğasını bilmek önem arz etmektedir. Çünkü Kur'an, ancak beyan yeteneği sayesinde insanla iletişime geçer.

KAYNAKÇA

- Şahin, Abdullah, *Kişilik Gelişimi ve Din Eğitimi*, İslamiyat, Ankara, 1998, c:I, s:2.
- Akarsu, Bedia, *Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılâp Yay., 1998.
- Alder, Harry, Heather, Berly, *21 Günde NLP*, Çev. Fatma Can Akbaş, Kariyer Yay., İstanbul, 2001.
- Alder, Harry, *NLP El Kitabı*, çev. Banu Irmak, Kariyer Yay., İstanbul, 2005.
- Çağıl, Necdet, *Kur'an-ı Kerim ve Kitab- Mukaddes*, Araştırma Yay., Ankara, 2005.
- Çiçek, Hasan, "Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlana'nın Mesnevisinde Metaforik Anlatım", *A.Ü.İ.F.D.*, 2003, c: XLIV, sayı: 1.
- Çetinkaya, Bayram Ali, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, İnsan Yay., İstanbul, 2010.
- Dökmen, Üstün, *Var Olmak Gelişmek Uzlaşmak*, Sistem Yay., İstanbul, 2005, 14. baskı.
- Dilts, Robert, *Dil İllüzyonları*, çev. A. Volkan Çubukçu, Türkiye İş Bankası Yay., 2009.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., 2000.
- Freud, S., *Psikanalize Giriş*, çev. G. Koptagel- İlal, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., İstanbul, 1982.
- Halefullah, M. Ahmed, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.
- İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayalıoğlu, Ankara, 1983.
- Keklik, Nihat, *Felsefede Metafor*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.
- Knight, Sue, *Uygulamalarla NLP*, çev. İpek G. Taffe, Sistem Yay., İstanbul, 2001.
- Kutup, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, çev: Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul, 1992.
- Kılıç, Sadık, *Kur'an: Dildeki Sonsuz Mucize*, Gelenek Yay., 2003.
- Lakoff, George-Johnson, Mark, *Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil*, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yay., İstanbul, 2010.
- Mevlana, *Mesnevi*, çev. Veled İzbudak, İstanbul, 1991.

O'connor, Joseph, *NLP'nin İlkeleri*, çev. Demet Uyar Ezerler, Sistem Yay., İstanbul, 2003, 3. baskı.

Özsoy, Ömer -Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay., Ankara, 2005, 11. baskı.

Platon, *Devlet*, çev. S. Eyüpoğlu, İstanbul, 1980, 4. baskı,

Robbins, Anthony, *İçindeki Devi Uyandır*, çev. Belkıs Çorakçı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.

<http://www.nt.armstrong.edu/METAPHOR.htm>